

ב"ה אחרי פסח ה'תשע"ב

לאן לוקח אותנו שיר השירים?

עוד צומת בין מסורת לחידוש, הוא היחס לספרי המקרא. אחד מן הצמתים הידועים הוא היחס למגילת שיר השירים, שנקראה בפסח. שימו לב למוקד המחלוקת ולמשקעים שלו:

א. המחלוקת – מה תוכנה של מגילת שיר השירים?

אבן עזרא שיר השירים הקדמה

והחילה חלילה להיות שיר השירים בדברי חשק כי אם על דרך משל ולולי גודל מעלתו לא נכתב בסוד כתבי הקדש ואין עליו מחלוקת כי הוא מטמא את הידים –

האם באמת אין עליו מחלוקת? ומה משמעות טומאת הידיים? ומה המשמעות שאין עליו מחלוקת?

משנה ידיים פרק ג משנה ה

כָּל פְּתָיִי הֵקֵדֵשׁ מִטְּמְאֵי אֵת הַיְדִים. שִׁיר הַשִּׁירִים נֶקֶד הֵלֵת מִטְּמְאֵי אֵת הַיְדִים. רַבִּי יְהוּדָה אָמַר, שִׁיר הַשִּׁירִים מִטְּמֵא אֵת הַיְדִים, נֶקֶד הֵלֵת מִחֵל קֵת. רַבִּי יוֹסֵי אָמַר, קֵת הֵלֵת אֵינוֹ מִטְּמֵא אֵת הַיְדִים וְשִׁיר הַשִּׁירִים מִחֵל קֵת... אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא, חֵס וְשָׁלוֹם, לֹא נִחְלַק אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל עַל שִׁיר הַשִּׁירִים שֶׁל אֵת טְמֵא אֵת הַיְדִים, שְׁאִין כָּל הָעוֹלָם כְּלוֹ כְּדָאֵי קִיּוֹם שְׁנַתָּן בּוֹ שִׁיר הַשִּׁירִים לְיִשְׂרָאֵל, שְׁכָל הַכְּתוּבִים קֵדֵשׁ, וְשִׁיר הַשִּׁירִים קֵדֵשׁ קֵדֵשִׁים.

פירושו: לפי שהיו נוהגים להצניע אוכלים של תרומה אצל ספרי תורה, באומרם ששניהם קדש, והיו העכברים המצויים אצל האוכלים מפסידים את הספרים. לכן גזרו שמגע בכתבי הקדש יטמא את הידיים וממילא יטמא את התרומה במגע הידיים ויאצו להפריד את אכסון התרומה מכתבי הקדש. בשלב מסוים נוצרת זהות בין ספרים השייכים לכתבי הקדש לספרים המטמאים את הידיים. המחלוקת אם ספרים מסויימים מטמאים או לא היא למעשה האם לכולם בכתבי הקדש.

לאור זאת למה מתכוון ר"ע ולמה מתכוון האבן עזרא?

אנציקלופדיה מקראית חלק ח עמ' 647, 649

קשה לקבל את הפירוש האליגורי... במיוחד קשה הנמשל הסימבולי הניתן לציורי הגוף המפורטים במגילה, לפי שאין זה הולם את משמעו הפשוט של הכתוב.

כיום מקובל הפירוש המסביר את המגילה כאסופה של שירי אהבה וטבע ליריים, חילוניים שבהם נותנים האוהבים מבע, לפרקים די חושני, לרגשותיהם, ערגותיהם, תשוקותיהם, הרהוריהם וחלומותיהם. ועכשיו נתבונן בכוחות עצמינו...

במוקד עיונינו יעמוד הפסוק הלפני אחרון במגילה שימו לב אליו ואם תרצו ראו גם את סביבתו:

שיר השירים ח

(יג) הַיּוֹשֶׁבֶת בְּגָנִים חֲבֵרִים מְקַשְׁבִּים לְקוֹלֵךְ הַשְּׁמִיעִינִי:

4 מוטיבים ראויים להיחקר: ישיבה, גן, החברים והקול [הקשבה, קול, שמיעה] אנו נדון קצת בגן, מעט בקול ובעיקר בחברים.

ב. גיבורי משנה

אחד מתחומי המחקר הזוכים לעדנה היום הוא מעמד גיבורי המשנה. יש בעיון במקומם כדי לשפוך אור לא על השוליים אלא על המגמות העיקריות. האם אתם זוכרים גיבורי משנה במגילה שיר השירים. הבה נבדוק מקרה אחד.

שיר השירים פרק ג

- (א) על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי בקשתי ול' א מצאתיו:
(ב) אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברח' בות אבקשה את שאהבה נפשי בקשתי ול' א מצאתיו:
(ג) מצאוני הש' מרים הס' בבים בעיר את שאהבה נפשי ראיתם:
(ד) כמעט שעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי אחזתי ול' א ארפנו עד שהביאתי אל בית אמי ואל חדר הורתי:

מה מקומם ותפקידם של השומרים? למה הם מיועדים במגילה? מה ניתן לומר על העיר? מדוע הגיבורה אוחזת באהבה ולא מרפה עד שמביאתו אל חדר הורתה? שימו לב מהיכן מתחיל הקטע והיכן הוא מסתיים.

ועתה נעיין במקור נוסף מן המגילה בו מופיעים השומרים. אותו דבר? אל תחפזו:

שיר השירים פרק ה

- (ב) אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי אח' תי רעייתי יונתי תמתי שר' אשי נמלא טל קנצותי רסיסי לילה:
(ג) פשתי את פתנתי איכה אלבשנה רחצתי את רגלי איכה אטנפם: (ד) דודי שלח ידו מן הח' ומעי המו עליו:
(ה) קמתי אני לפת' ח' לדודי ונדי נטפו מור ואצבע' תי מור ע' בר על פפות המנעול:
(ו) פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר נפשי יצאה בדברו בקשתיהו ול' א מצאתיהו קראתיו ול' א ענני:
(ז) מצאוני הש' מרים הס' בבים בעיר הפוני פצעוני נשאו את רדידי מעלי ש' מרי הח' מות:
מנין נובע ההבדל בהתנהגות השומרים? שימו לב לכל הקטע. שימו לב לתוצאה של החיפוש. אמנם לרש"י הסבר פשוט:

רש"י פרק ג

(ג) מצאוני השומרים - משה ואהרן.

רש"י פרק ה

(ז) מצאוני השומרים - נבוכדנאצר וחיילותיו. הסבבים בעיר - לנקום נקמתו של מקום. נשאו את רדידי - בית המקדש.

ומה ישיבו הפשטנים? מה אתם מציעים?

ג. מוטיב הגן

7 פעמים מופיע הגן במגילה. ריכוז של הופעות יש בצומת בין פרק ד לפרק ה' שימו לב:

פרקים ד-ה

- (יב) גן נעול אח' תי כלה גל נעול מען חתום:
(יג) שלחתיך פרדס רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נרדים:
(יד) נרד' וכרפ'ים קנה וקנמון עם פל עצי לבונה מ'ר ואהלות עם פל ראשי בשמים:
(טו) מען גנים באר מים חיים נג' זלים מן לבנון:
(טז) עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו וב' א דודי לגנו וי' אכל פרי מגדיו:
(א) באתי לגני אח' תי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יצרי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי אכלו רעים שתו ושכרו דודים:

מהו הגן? מה תוכנו? מה פירוש יבוא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו? ומהי המשמעות של הפסוק הבא? והשאלה הגדולה מה פירוש סיומו של פסוק א'? האם ניתן לשמוע את טיבה של הזעקה או של הקרע שיש בסיום זה? מה זה אומר על תוכנה של המגילה כולה?

ד. מוטיב החברים

חבריו ורעיו של הדוד מלווים את הזוג במהלך המגילה ומחדדים נקודות בעלות משקל [כמו בנות ירושלים]. שימו לב להופעתם הראשונה:

פרק א

(ז) הגידה לי שְׁאֵהָבָה נִפְשֵׁי אֵיכָה תִרְעָה אֵיכָה תִרְבִּיץ בְּצִהְרִים שְׁלֵמָה אֶהְיֶה כִּעַ טְיָה עַל עֲדְרֵי חֲבֵרֶיךָ:

(ח) אִם ל' א' תִדְעֵי לָךְ הִנֵּפָה בְּנָשִׁים צְאִי לָךְ בְּעֵקֶבֶי הַצֵּ' אֵן וּרְעֵי אֶת גְּדֵי תִיךְ עַל מְשָׁפְנוֹת הָר' עֵימ:

מה מבקשת האהובה מאהובה? מאיזו מבוכה היא מבקשת להציל את עצמה? מה תפקידם של החברים כאן?

לפיכך היאך נפרש את הפסוק דלעיל:

(א) בְּאֵתִי לְגַנִּי אֶח' אֶתִי קָלָה אֶרִיתִי מוֹרִי עִם בְּשָׁמִי אֶכְלֶתִי יַעֲרִי עִם דְּבָשִׁי שְׁתִּיתִי יַיִנִי עִם חֶלְבִי אֶכְלוּ רַעִים שְׁתוּ

וְשָׁכְרוּ דוֹדִים:

זאת במיוחד ועל רקע הביטוי השגור במגילה:

פרק ה

(ט) מֵה דוֹדְךָ מְדוּד הִנֵּפָה בְּנָשִׁים מֵה דוֹדְךָ מְדוּד שְׁפָכָה הַשְּׁבַעֲתָנוּ:

.....

(טז) חֲפוּ מִמֵּתִקִּים נָכְלוּ מִמְּדִים זֶה דוֹדֵי נֹנָה רַעִי בְּנוֹת יְרוּשָׁלַיִם.

התערבותם כאילו שלא במקומה של החברים נרמזת במקומות נוספים במגילה כמו:

פרק ז א

שׁוֹבֵי שׁוֹבֵי הַשְּׁוֹלְמִית שׁוֹבֵי שׁוֹבֵי נִנְחָזָה בְּךָ מֵה תִחָזוּ בְּשׁוֹלְמִית כְּמַח לַת הַמְּחַנִּים:

וכמובן הפסוק העומד במרכז עיונינו:

הַיּוֹשֵׁבֶת בְּגַנָּיִם חֲבֵרִים מְקוֹשִׁיבִים לְקוֹלְךָ...

היאך נפרש? אין ברירה אלא לפרש שפסוקים אלו הם נקודת הפריצה של הנמשל אל המשל.

ה. פריצת הנמשל אל המשל!?! או האינטראקציה בין המחקר למסורת.

אך לשם כך יש להציע כותרת למשל.

אחד הפירושים המופלאים והמופלגים שנכתבו על מגילת שיר השירים הוא 'אילת אהבים' לר' שלמה אלקבץ. לדעתו המשל עוסק ביחסי לומד התורה [הדוד] והתורה [הרעיה]. ראו למשל באיזו דרך מיוחדת הוא מסביר את התחמקותו של הדוד המוזכרת בפרק ג:

דף כז-כח

אחרי שהיא דחתה אותו זה פעמים... כי השליכתו עד עת זקנה ועתה ג"כ אמרה כי צריך להמתין ג"כ עד הזמן ההוא. אמר בלבו כי אלה ענייני צביעות ושאיין לבבה עמו ומעולם לא תוסיף ולא תתן אליו שלמות. ומאחר שאין לו חלק בבינה ובסודות התורה למי הוא עמל ומחסר נפשו מטובה לכן פנה והלך לו.

על פי דרכו זו היאך נפרש את שותפותם של הרעים כדודים לרעיה?

דומני שההסבר פשוט. אפשר לעקב גם אחרי פירוש של ר' שלמה אלקבץ:

דף סו ב

היושבת בגנים – כאשר מצא עצמו בעולם שכולו טוב וראה צבא מעלה עוסקין בתורה וסודותיה והוא מה שנכספה וגם כלתה נפשו תמיד כמו שראינו...שאל ואמר את היושבת – את התורה האלוהית – רעייתִי זאת היושבת בגנים הללו גן עדן של מטה וגן עדן של מעלה וחברים מקשיבים לקולך המה גבורי כח מלאכי השרת – אם כן השמיעני לי גם כן ואשמחה ואעלצה בך מאחר שנכסוף אל השלמות הזה זה כמה...

האם בכל אופן ניתן לשוב למשל? האם ניתן למצוא גישור בעל משקל בין שיטת המחקר לשיטה המסורתית?